

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

**ДЮЗДЖЭ УНИВЕРСИТЕТЫМ АДЫГАБЗЭМ ИЕГЪЭДЖЭН
ЗЭРЭЩЕКЮКЫРЭМ ЕПХЫГЪЭ ЮФЫГЪОХЭР**Susana SHKHALAKHOVA¹**Купкырылу**

Хэхэс адыгэхэр зэрэдунаеу, чыпIэ зэфэшъафхэм итэкъухагъэхэу ащэпсэх. Анахыбэу адыгэ зэрысыр Тыркуер ары. Тыркуем шыпсэурэ адыгэмэ абзэ ашыгъушпэнэу ежъагъ, ныбжьыкIэхэм бзэ кIэныр ашIэжърэп. Ащ пае 2013-2014-рэ ильэс еджэгъум кавказыбзэхэмрэ культурэхэмрэ якъутамэу Дюзджэ университетым къыщызIуахыгъэм мэхъанэшхо иI. Адыгабзэр IэкIыб хэгъэгубзэхэр зэрзэрагъашIэрэм фэдэу зэраублагъэр хъугъэ-шIэгъэ ин. Мыр лъэныкыуаки. Арышъ, ушэтыгъэ егъэджен хабзэ ыкIи уцугъэ еколIакIэ джыри шыIэп, удэлэжъэныр, улыплъэныр ищыклагъ. Апэу мы упчIэр къызыуцугъэр кавказыбзэхэмрэ культурэхэмрэ якъутамэу Дюзджэ университетым иIэм адыгабзэр шызэрагъэшIэнэу заублэр ары. Тыркубзэ зыIуль еджакохэр ебгъаджэ зыхъукIэ, адыгабзэм игъэпсыкIэки, имэкъэ зэхэтыкIэки тыркубзэм зэрэтекрэр къыдэплъыгъэ, еколIакIэхэм якъыхэхын сакъыныгъэ хэлъэу зэшIопхын фай. Анахъ шъхъаIэмэ зэу ащыц адыгабзэм иегъэджен зэхапцэ зыхъукIэ тхакIэр, еджакIэр зэбгъэшIэныр. Ушэтыныр игъо дэдэ зышIырэр IэкIыб хэгъэгубзэхэр зэрзэрагъашIэрэм фэдэу, адыгабзэм иегъэджен зэрзэхащэрэм фэларышIэрэ еколIакIэ гъэнэфагъэ зэрэщымыIэр ары. Мы лъэныкыор аушэтынэу зырагъэжъагъэр бэшIагъэп. Арышъ, IэкIыб хэгъэгубзэмэ язэгъэшIэн фэларышIэрэ еколIакIэхэр, амалхэр адыгабзэм тегъэпсыхъэгъэныр ищыклагъ, нахъ екIурэр гъэнэфагъэу егъэдженым шыгъэфедэгъэн фай. Адыгабзэр дэгъоу зышIэхэрэм еджакохэр гушыIэгъу афэхъунхэу амал яIэп, ащ бэрэ еутэкиых, IэкIыб юфшIэн ашышъурэп, ащ пае бзэзэгъэшIэныр нахъ хылыгъу еколIы. Еджакохэр къыныгъоу зэутэкрэхэрэм ядэгъэзыжъын фэларышIэхэрэр нахыбэмэ ишIуагъэ къэклошт. Пшъэрылыгъу ушэтыным иIэр: еджакIэ ыкIи тхакIэ тыркубзэ зыIуль еджакомэ зэрагъашIэ зыхъукIэ зэутэкрэ къыныгъохэр къэгъэнэфэныр; тхэхэ зыхъукIэ хэукъоныгъэу хашIыхъэхэрэр дэгъэзыжъыныр; еджэхэ ыкIи тхэхэ зыхъукIэ тыркубзэм ифэмэ-бжъымэу къытехъэхэрэр зэхэфыныр; нахъ дэгъоу еджэныр зэхэщэгъэным тегъэпсыхъэгъэ еколIакIэхэр гъэхъазырыныр.

ГушыIэ шъхъаIэхэр: адыгабзэ, адыгабзэм изэгъэшIэн, адыгабзэкIэ тхэн ыкIи еджэн.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ'NDE ÇERKESÇE (ADİGE) DİLİNİN ÖĞRETİMİ**Öz**

Çerkes diasporasının temsilcileri, dünyanın hemen tüm ülkelerinde yaşamaktadır ve en büyük diaspora Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunmaktadır. Türkiye'deki Adıge topluluğu, dillerini kaybetmeye başlamış durumda ve genç nesil büyük ölçüde miras dillerini hiç bilmiyor. Bu nedenle, 2013-2014 akademik yılında Düzce Üniversitesi'nde Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nün kurulmuş olması önemlidir. Çerkesçe'yi (Adıge) yabancı dil olarak öğretmek, henüz belirlenmiş öğretim kuralları bulunmadığından, öğretim özelliklerine özel dikkat gerektiren karmaşık, çok yönlü bir süreç gerektiren yeni bir olgudur. Bu zorlukla, Düzce Üniversitesi'nde Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nü kurduğumuzda ve Çerkes (Adıge) dilini incelemeye başladığımızda karşılaştık. Türkçe konuşan öğrencilere ders

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Kültürü Bölümü, Çerkes Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Düzce/TÜRKİYE, e-posta: susana@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6353-6564.

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Shkhalakhova, S. (2024). Дюзджэ университетым адыгабзэм иегъэджен зэрэщекюкырэм епхыгъэ юфыгъохэр / Düzce Üniversitesi'nde Çerkesçe (Adıge) Dilinin Öğretimi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(Özel Sayı), 49-60.

verirken, Çerkes (Adıge) dilinin kendine özgü yapısının ve özellikle fonetiğinin öğretim yöntemi olarak özel teknikler gerektirdiğini dikkate almanın önemi ortaya çıktı. Çerkes (Adıge) dilini öğrenmenin temel bir yönü, okuma ve yazma öğretmeyi içerir. Bu çalışmanın önemi, Çerkes (Adıge) dilini öğretme ve öğrenmenin nesnel ilkelerini tanımlayan bütünlük bir yaklaşımın olmamasından kaynaklanmaktadır. Dilin birincil iletişim aracı olmadığı durumlarda metodolojik yaklaşımları uyarlama ihtiyacı ortaya çıkar. Öğrencilerin sınıf dışında genellikle dil pratiğinden yoksun olması nedeniyle okuma ve yazma öğretiminde zorluklar oluşur. Bu çalışmanın amacı, Türkçe konuşan öğrencilerin okuma ve yazmada karşılaştıkları temel zorlukları belirlemek, yaygın yazım hatalarını analiz etmek, Türk dilinin bu süreçler üzerindeki etkisini ele almak ve öğretim yöntemlerini iyileştirmek için metodolojik öneriler geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Çerkes (Adıge) dili, Çerkes dilinin öğretimi, Çerkesçe okuma ve yazma.

Пэубл

Адыгэмэ адыгабзэр ялэпкыбзэу алуль. Адыгэ Республикэр загъэпсыгъэм щегъэжыагъэу, адыгабзэр, урысыбзэм игъусэу, къэралыгъуабзэу агъэlorышлэ. Ар гъэхъэгъэ маклэп, сыда плэмэ къэралыгъо lэпылэгъу зилэ бзэр къэуухъумэшъушт, хэхъоныгъэхэр ебгъэшлышъушт, тыдэрэ чыналгы щыпсэурэ адыгэмэ уалгылэсынклэ ащ нахь амалхэр илэх.

Я XIX-рэ лlэшлэгъум егъэзыгъэ loфклэ адыгэмэ янахыбэ дэдэмэ ячlыгу абгынэн фае хъугъагъэ. Непэ ахэр къэралыгъо 60-м ехъумэ ащэпсэух. Гущылэм пае, Тыркуер, Америкэр, Иорданиер пштэмэ, мыщ тилэпкыгъоу щыпсэухэрэр маклэп. Хэткlи шъэфэп, адыгэхэр зэрэдунаеу, чlыплэ зэфэшхъафхэм итэкъухъагъэу зэрисхэр. Непэ адыгэхэм тилloф зытетымклэ, итэкъухъагъэу тызэрыпсэурэм тызфищэрэр гъэнэфагъэ: лэпкышхоу тызхэсхэм тахэткlухъажыным ищынагъо кыйтшхъащыт. Шъыпкыэ, мы гупшысэр бэмэ къало, ЮНЕСКО-м мызэу, мытloу kлодышт бзэхэм ясатыр адыгабзэр ахэтэу къалыгъэ. Тыркуем зы бзэ лэуужынчъэу шыкloсагъ, – ар убыхыбзэр ары. Гъэнэфагъэба, макlэу lорышлэрэ, лэжъэрэ бзэр цlыкlу-цlыкlузэ дунаим текlыжы, хэткlухъажы. Арышъ, тыди итэкъухъагъэу ис адыгэхэм зы чlыплэ тымыхъужьми, тилэпкы тыфэлажъэу, тыбзэ тырытхэшъоу, тырыгущылэу, тыушэтэу, уахътэм диштэу дгъэlorышлэу, тихабзэ, тикультурэ lэкlыб тымышлэу, титарихъ тшымыгъупшэу, тауж кыикlхэрэм ядгъашлэу, щытхъур зыфалогъэ адыгэ лэпкыым ыбзэ, ихабзэ кызырэйдгъэнэщтым тыдэлэжъэныр шloклэ зимылэ loф. Непэ дунэе хытыуым ишlуагъэклэ узэнэсынэу амалхэр щылэх, цlыф лэпкыым дэгъоу кыдэхъугъэмэ зэу ар ащыщ. Арышъ, тэри, адыгэхэм, ащ иамалхэр тилэрыльхъэу, икъоу зэрищыкlагъэм тетэу дгъэфедэн фай. Ащ пае, хэхэс адыгэхэмрэ хэкурысхэмрэ зэкъотхэу, зэгурыlоныгъэ азфагу ильэу, зы хъарыфылъэ агъэфедэу зэдэлэжъэныр анахь loф шхъаlэмэ ащыщ.

Адыгэ лэпкыэу, нэмыкl лэпкышхомэ ахэсхэу, дунаим щитэкъухъагъэхэр зэлукlэхэмэ адыгабзэм зэгурегъалох. Шъыпкыэ, зыхэс лэпкыым, зыщыпсэурэ хэгъэгум илэпкыбзэкlэ агурэlo, адэпсэу, гъэсэнныгъэ зэрегъэгъоты. Нафэба, лэпкы зэхэпхъагъэхэу зэдэпсэухэрэр зэрызэгурыlorэр, зэрызэдэгущылэрэ хэгъэгубзэр, лэпкы купым иапэрэ lорышлэрэ бзэу мэлажъэ. Гущылэм пае, адыгэу Урысыем исхэр – урысхэм урысыбзэкlэ агурэloх, а бзэмклэ гъэсэнныгъэ зэрагъэгъоты, Тыркуем щыпсэухэрэр – тыркубзэкlэ, Америкэм исхэр – инджылызыбзэкlэ, Иорданием – арапыбзэкlэ. Арышъ, сыд фэдэ хэгъэгупсэулэклэ адыгэр ис хъугъэми, зыхэс лэпкыым хэмыткlухъаным фэшl, адыгабзэр ышlэн фай. Бзэр ары цlыф лэпкыыр щызгъалэрэр, къэзыухъумэрэр, къэзгъанэрэр, нэмыкl лэпкымэ къахэзгъэщрэр. Бзэр щызгъалэрэр цlыфыбэ рыгущылэ зыхъукlэ ары. Шlэныгъэлэжъ-лпыталохэм кызыэралгытэрэмклэ, бзэ зыцlэм анахь макlэмэ цlыф минишъэм ехъу рыгущылэн фай. Бзэр бгъэлажъэмэ ыкlи удэлажъэмэ нахь kлуачlэ иl, нахь бай мэхъу.

Зэрэтшlэу, анахыбэу адыгэ зэрысыр Тыркуер ары, ау хэхэс адыгэу Тыркуем исхэм бзэр алэклэзыгъэ плэми ухэукъошттэп, сыда плэмэ адыгабзэкlэ гущылэу исым ипчъагъэ макlэ, лэпкыым ыбзэ зэрихъэу кызытэнэнымклэ ащ уигъэрэзэнэу щытэп. Мыщ дэжъым кыыхэдгъэшмэ тшloигъу, адыгабзэр зылульхэм гущылэклэр ашlэми, тхакlэр ашlэрэп, сыда плэмэ адыгэмэ ятхыбзэу урыс тхыпкыым тыхыгъэ хъарыфылъэу (кирилл тхыпкы зилэр) хэкурыс адыгэхэр зэрытхэу, зэреджэхэрэр ашlэрэп. Ары пакlошъ, зэрагъэшlэнэуи фитыныгъэ, амал ялагъэп. «Къалэ сыдэхъагъэп, – етхы Къуекъо Асфар, – адыгэр ыгу тlупшыгъэу ыбзэкlэ щыгущылэу. Анахыбэ зышlэу пшloшlыхэрэри ежъ зэдэгущылэхэ зыхъукlэ, агъэфедэрэр тыркубзэр ары. Есагъэх, аль щыщы хъугъэ. Зэрэхъурэмклэ, адыгэклэ гупшысэжъхэрэп, япкlыхъэльэгу адыгабзэр хэкlыгъ» [Къуекъо, 2006: 37]. А гупшысэр

шъхъэм къетаджэ нахь мышIэм, илъэси 160-рэ адыгабзэкIэ емыджэгъэ цIыфхэм унэгъо кIоцIым бзэр цагъэфедээ, къакIэхъорэ сабыимэ арагъэшIэным пылгыгъэх ыкIи пылгых. Дюзджэ шъолгырым ис адыгэ унагъомэ амалэу яIэм елгытыгъэу къаухъумагъ, лъэпкъ жэрыIо IорыIуатэр ащыгъупшагъэп. Ащ ишыхъат зыныбжь хэкIотэгъэ цIыфмэ ашIэрэ лъэпкъ оредхэр, усэхэр, гушыIэжъхэр, IурыIупчъэхэр, пшысэхэу, тхыдэжъхэу, хъугъэ-шIагъэхэу къаIуатэхэрэр. Хэхэс адыгэмэ къаухъумэгъэ IорыIуатэр Тыркуем къэкIогъэ цIыф жъугъэмэ къатхыжыгъэх, тхылъ шъхъафэу хэкум къыщхаутыгъэх, адыгэ литературэм чIыпIэ щуытыгъ, лъэпкъым идышгъэ кIэн щыщ хъугъэх.

Адыгэ унагъоу Дюзджэ шъолгырым щыпсэхэрэм ащыщхэм бэрэ къаIоу зэхэпхыщт: «Илъэсик-блы сыныбжь охъуфэ, адыгабзэ нэмыкI унагъом щызэхэсхыгъэп, адыгэбзэ закъу сызэрыгушыIэщтыгъэр, еджапIэм сызэкIом тыркубзэр сшIэжыгъэ». Мы гупшысэр Тыркуем чIыпIэ зэфэшъхъафэу адыгэхэр зыщыпсэхэрэм къыщаIоу бэрэ уащрихыылIэщт. Дюзджэ шъолгырым щыпсэхэрэр анахъэу зэрыгушыIэхэрэр шапсыгъэ диалектыр ары, ау кIэмгуехэри, бэслынэйхэри, абдзахэхэри ахэтых. ЯIакъокIэ тыубых зыIори макIэп, ахэмэ убыхыбзэр ашIэрэп, зы гушыIэ, гушыIищ къаIузын ылъэкIыщт, гупшысэ къафалорэп, арэу щытми ахэр зыдэпсэхэрэр зэрэгушыIэрэ бзэ зэхапхъэкIэ гушыIэшъухэрэр щыIэх. А уахътэм адыгабзэр (диалект зэфэшъхъафкIэ гушыIэхэрэр) дэгъоу зышIагъэхэр ары непэ адыгэ жэрыIуабзэр къэзыухъумагъэр, лIэужмэ язгъэшIагъэр, ау ахэмэ япчъагъэ илъэс къэс нахь макIэ хъузэ къырэкIо. Мы уахътэр пштэмэ, зыныбжь илъэс 50-м шIокIыгъэмэ адыгабзэкIэ гушыIэхэрэр дэгъоу джыри ахэт, ау непэ ахэмэ къакIэхъуагъэмэ зышIэу ахэтыр мэкIэ дэд. Адыгабзэр дунаим тет бзэмэ ахэмыкIосыкIыным изы бзыеу кавказыбзэхэмрэ культурэхэмрэ якъутамэу Дюзджэ университетым къыщызэIуахыгъэр хъугъэ.

1. Тыркуем адыгабзэ щызэрагъашIэ

Аужрэ илъэс 20-м Тыркуем щыкIогъэ зэхъокIыныгъэхэм япхыгъэу, егъэджен системэм зэхъокIыныгъэ инхэр фэхъугъэх, ыкIи цIыфэу щыпсэхэрэм ялъэпкъыбзэкIэ еджэнхэу амал агъотыгъ. 2013-2014-рэ илъэс еджэгъум Дюзджэ университетым кавказыбзэхэмрэ культурэмрэ якъутамэ къыщызэIуахыгъэу, адыгабзэр ыкIи гъурджыбзэр зэрагъашIэ; абхъаз къутамэр 2024-рэ илъэсым къагоуцагъ. Джаш фэдэу, 2018-рэ илъэсым, къалэу Къайсыр дэт Эрджиес университетым кавказыбзэхэмрэ культурэмрэ якъутамэ къыщызэIуахыгъ, ащ къэбэртэябзэр щызэрагъашIэ.

Дюзджэ университетым, 2017-рэ илъэсым щыублагъэу, адыгабзэр зэзгъэшIэгъэ еджакIохэр къычIегъэкIых, охътэ кIэкIым ыкIоцI адыгабзэмрэ литературэмрэ ямагистрэ ыкIи доктор программэхэр къызэIуихыгъэу мэлажэ. Непэ а программэхэр ТыркуемкIэ зыгъэлажэрэр джырэкIэ Дюзджэ университет закъор ары.

А зигугъу къэтшыгъэ хъугъэ-шIагъэмэ «Тыркуем щыпсэхэрэм ялъэпкъ гупшысэ зы икIыгъошIу тегъэкIапIэ зэрэфэхъугъэм агу къыIэтыгъ, лъэпкъыбзэм, лъэпкъ культурэм, лъэпкъ культурэ зэгъэфакIэм амалышIу иIэ зэрэхъугъэм ныбжым, сэнэхъатым ямылгытыгъэу (зэкIэ адыгэхэм Iомэ тыхэукъонэп) ашъхъэ Iэтыгъэу щыIэныгъэм хэплъэнхэм, неущрэ мафэ адыгэм илъэпкъыпсэ иIэным щигъэугугыгъэх» [Унэрэкъо, 2016: 51].

ДунаимкIэ апшгэрэ еджапIэу адыгабзэр щызэрагъашIэу тетыгъэ закъор адыгэ филологиемрэ культурэмрэ яфакультетэу Адыгэ къэралыгъо университетым иIэр ары. Джы

ащ готэу, игъогогъоу Дюзджэ университетыри мэлажэ. Мыщ адыгабзэр зэрэщызэрагъашлэрэ шлыклар дунаимклэ апэрэй пломи ухэукъоштэп, сыда плomé кьэралыгъо лэпылэгъу илэу, лэклыб хэгъэгубзэхэм язэгъэшлэнклэ штэгъэ шапхэхэм адиштэу, егъэджен программэр мыщ щыгъэпсыгъ.

Дюзджэ университетым иадыгэ кьутамэ шеджэрэ еджаклохэр пэшлорыгъэшгъэу купитлоу бгощынхэ плэкълышт:

- Тыркуем кыщыхъугъэхэу, шеджагъэхэу адыгэ лъэпкъым щыщхэм кьахэкълыгъэхэр;
- Тыркуем кыщыхъугъэхэу, шеджагъэхэу лъэпкъ зэфэшхьафмэ кьахэкълыгъэмэ ащыщхэр.

Лъэпкъ зэфэшхьафмэ ащыщхэу, ныбжь зэфэмыдэхэр зилэхэу (еджаплэр кьэзыухыгъэ кьодыхэм ащылэдзагъэу зилэжьэн изгъэкъуи тьысыжыгъэхэм анэсэу) адыгабзэм икьутамэ кьеклуалэх. Зэклэ еджакломэ апэрэ лорышлэрэ бзэу алулыр, ыпэклэ кьызэрытлуагъэу, тыркубзэр ары. А бзэмклэ гүфит-шхьафитэу мэгушылэх, мэгушысэх, еджаплэм шеджэх, рэлажэх, якъэралыгъуабз. Арышь, зэклэ адыгэ кьутамэм кьеклолэгъэ еджакломэ адыгэ литературабзэр ятлонэрэ бзэу зэрагъэшлэнэу аублэ, апэу адыгабзэм ихьарыфылэ, ибзэхабзэ нэлуасэ фэхъух, тхаклэ, еджаклэ, гушылаклэ зэрагъашлэ.

Нэмыклэ лъэпкъхэм ащыщэу мы кьутамэм шеджэхэрэмклэ мыр ятлонэрэ бзэу щыт, ау адыгэ еджаклохэмклэ мыр лъэпкъыбзэу мэхъу, мыщ имэхьанэ нахь лъэш, ябзэ клэн. Адыгэ лъэпкъхэу Тыркуем исхэм абзэ кьызэтегъэнэгъэнымклэ, бзэр хэмытклухъэу зехьагъэнымклэ мы ехьыжэгъэ лэфыр осэнчъэу щыт. Апэрэ купэу зигугъу кьэтшыгъэм нэмыклэ лъэпкъым ыбзэ, ихабзэ, икультурэ, итарихь, ишэн-зеклуаклэхэр зэрегашлэмэ, адыгэу шеджэхэрэмклэ мыхэр зэклэ шапхэу, ищыклэгъэ дэдэу щыт, сыда плomé тырку лъэпкъ инэу зыхэсым зы лъэпкъ культурэ изехьаклоу, хэмытклухъэу кьызэтенэным ар фэлорышлэ.

2. Адыгабзэм изэгъэнклэ амалхэр, еклоллаклэхэр.

Дюзджэ университетым адыгабзэм изэгъэшлэн лэклыб хэгъэгубзэхэр зэрэрагъашлэрэ шапхэмклэ заублагъэр бэшагъэп. Ащ фэшл, мы лъэныкъомклэ пытэу уцугъэ еклоллаклэ джыри щылэп. Арэу щытми, шапхэхэу узэрыгъозэшъуштхэр кьэнэфагъэх. Апэрэ лъэбэкьухэр пшыныр сыдигъокли кьин, зэшлопхын фаер бэ, узэмыжэгъэ лэфтхьабзэмэ уяутэклы.

Апэу тызэутэклыгъэр Тыркуем иегъэджен систем. Апшэрэ еджаплэм кьыгъэуцурэ пшэрэрылхэр, ахэр зэшлохыгъэ зэрыхъухэрэр, егъэдженыр зэрэклокырэр, еджаклохэм егъэдженым фыщытыклэу фырялэр, узцымыгъозэ лъэпкъзэхэпхэ щылаклар, клэклэу кьэплон хъумэ, узэмыутэклыгъэхэр егъэжэплэ заклэ зыхъуклэ, ублэгъэ лэфыр кьинклай.

Адыгабзэр, ыпэклэ кьызэрытлуагъэу, лэклыб хэгъэгубзэхэм язэгъэшлэн ишапхэхэм атэтэу илгэсиплым ыклол университетым щызэрагъашлэ. Шыпкъэу кьэплон хъумэ, непэ адыгабзэм изэгъэшлэнклэ хэушхьафыкыгъэ еплыкклэ-еклоллаклэ джыри щылэп. Мыр лъэныкъуакл. Ащ фэшл, лэклыб хэгъэгубзэхэм язэгъэшлэн тегъэпсыхыгъэ еклоллаклэхэу илгэс пчъагъэхэм зыдэлажэхэи кьагъэнэфагъэхэм, ушэтынхэм, лэфшлагъэхэм, программэхэм нэлуасэ зафэтэшлы, клэу кьыдэклэхэрэм тяджэ, адыгабзэм нахь еклун фэдэр шапхэу тэштэ,

егъэджэным щэтэгъэфедэ. Европэ егъэджэн стандартым кытырэр ыльапсэу, кІэрымычыгъэу егъэджэныр зэхэтэщэ.

ІэкІыб хэгъэгубзэхэм язэгъэшІэн пылхэм егъэджэныр зэхашэ зыхъукІэ, Европэм и Совет унаІэ тетынэу кыделъытэ бзэр зыкІэрагъашІэрэр, ащ кІэзгъэгущІурэр, зэрящыкІагъэр, еджакІомэ яамал кыхърэр. А къэтпчыгъэхэм ыкІи нэмыкІхэм кьапкырыкІзэ, мыщ фэдэ упчІэмэ яджэуап пэшІорыгъэшІэу кыреты:

- ЕджакІомэ сыдым пае бзэр зэрагъашІэра, ящыкІагъа?
- Хымабзэр кыызфагъэфедэзэ мурадэу гъэуцугъэхэр кьадэхъуным фэшІ, сыда анахъэу ашІэн фаер?
- Еджэным сыда кІэзгъэгущІухэрэр?
- Бзэр зэзгъашІэхэрэр сыд фэдэха (аныбжь, шІэныгъэу яІэр, бзыльфыгъэмэ е хъульфыгъэмэ, кызхэкІыгъэхэр...)?
- ЯкІэлэегъаджэмэ сыд фэдэ шІэныгъа, къулайныгъа, сэнаушыгъа яІэхэр?
- Бзэр зэзгъашІэхэрэм тхыльхэр, гущыІалъэхэр, егъэджэн, зэхэх-нэрыльэгъу ІэпыІэгъухэр, компьютерхэр, бзэ зэгъэшІэн компьютер программэхэр икьу фэдизэу аІэкІэльха, агъэфедэн альэкІа?
- ЕджакІомэ бзэр зэрагъэшІэнымкІэ сыд фэдиз уахъта тырагъэкІодэнэу зыфаехэр? (www.internet.com).

Мы упчІэхэм кьапкырыкІызэ тэрэзэу мурадыр, пшъэрыльыр, екІолІакІэр кІэлэегъаджэм егъэнафэ. Шъыпкъэ, зэкІэ зыфэкІожьрэр, пшъэрыль шъхъаІэу къэнэжьрэр еджакІомэ яІонэрэ бзэу зэрагъашІэрэм ибзэ хабзэхэр, апэрэ бзэу аІулым хэшІыкІэу фыряІэм кІэмыхъэ дэдэми, кыщигъакІэ щымыІэу яІонэрэ бзэмкІэ шІэныгъэу яІэм лыкІэхъаныр, нэмыкІмэ аригъэшІэшъуным фэгъэсэгъэнхэр ары.

Дюдзжэ университетым иадыгэ къутамэ щеджэхэрэр зэкІэ зыпштэкІэ гъэсэныгъэу, шІэныгъэу, ныбжьэу яІэмкІэ лъэшэу зетекІых. ЗэкІэми тыркубзэр апэрэ ІорышІэрэ бзэу аІуль. Ау мыхэмэ адыгабзэкІэ гущыІэхэрэр, мыгущыІэхэу, ау кьапІорэр зыгурыІохэрэр, курсмэ ащеджагъэхэр ахэтых. Ащ фэшІ еджакІомэ яшІэныгъэ зынэсырэм елытыгъэу кІэлэегъаджэм мыщ фэдэ упчІэхэм язэшІохын ынаІэ тет ыкІи ащ тегъэпсыхъагъэу зегъэхъазыры:

- адыгабзэкІэ гущыІэхэрэм адыгабзэр зэрябгъэшІэщтыр;
- адыгабзэр кьагурыІоу, ау мыгущыІэхэрэм адыгабзэр зэрябгъэшІэщтыр;
- нэмыкІ лъэпкъмэ е зи зымышІэрэмэ адыгабзэр зэрябгъэшІэщтыр.

ЯшІэныгъэ, язытет елытыгъэу еджакІохэр куп-купэу гошыгъэмэ, егъэджэныр нахъ дэгъоу зэхэщагъэ хъунэу кытшІошы. ДжырэкІэ зэкІэ зэгъусэу зедеджэх, ащ фэшІ, тэ кызыэрытшІошІрэмкІэ, икьоу, псынкІэу тыллыкІотэн тлъэкІырэп, а зы упчІэм бэрэ

кыфэдгъэзэжъу мэхъу, ищыкIэгъэ лъэгапIэм тынэсышъурэп. Шъыпкъэ, IэпыIэгъу зыщзэфэхъужьхэри щыI. Арэу щыт нахь мышIэми, зедиштэхэрэп, зэфэдэу яшIэныгъэ хахьорэп. Ары пакIошъ, нэбгырэ пэпчъ ынапэ зэрызэфэмыдэм фэдэу, бзэм изэгъэшIэнкIэ щыIэ екIолIакIэу, агукIэ апэблагъэу аштэхэрэр зэфэшъхьаф.

Магистрэ программэмкIэ еджэнэу Германием кыкIи Адыгэ къэралыгъо университетым щеджэгъэ Райнер Феер етхы: «Сэ сыгукIэ сштагъэ зэдэгущыIэн екIолIакIэр. Сыдигъуи грамматикэмрэ гущыIэмрэ зэпхыгъэу контекстым щыбгъэфедэн фаеу сэлъытэ. Анахь дэгъоу Iофыр зэшIозыхынэу слъытэрэр: бзэр зыIульыр уигущыIэгъоу классым ущеджэныр ары. Индуктивнэ екIолIакIэр ары ыпэ игъэшъыпхъэу сшIошIырэр, ау дедуктивнэ екIолIакIэри бгъэфедэн фае. Бзэм, культурэм ухэзыщэрэ пстэури дэгъу. Ахэмэ яшIуагъэ къэкIошт нахь, зэрар хъуштхэп» [Феер, 2017: 89]. Бзэм изэгъэшIэнкIэ зишIуагъэ къэкIорэ екIолIакIэхэр зэкIэри дэгъу. Арышъ, кIэлэегъаджэм ахэмэ ынаIэ атетын фай.

Адыгабзэр, IэкIыб къэрарыгъуабзэм фэдэу зэбгъашIэ зыхъукIэ, егъэджэным шIокI имыIэу чIыпIэ щыубытын фай: еджэным, тхэным, едэIуным, къэIотэным, бзэхабзэм. Мыхэр ищыкIагъэм тетэу умыгъэфедэмэ, бгъэуцугъэ мурадым улъыкIэхьащтэп.

Адыгабзэмрэ культурэмрэ якъутамэ ипрограммэ илъэсиплIым тегощагъэу гъэпсыгъэ. Зы IофшIагъэ игъунапкъэкIэ илъэсиплIым тегощэгъэ программэр кызылухыгъуай. Апэрэ ыкIи ятIонэрэ илъэс еджэгъум тхэныр ыкIи еджэныр, едэIуныр ыкIи гущыIэныр, адыгабзэм ибзэхабз зыфиIохэрэр программэм кызырэщытыгъэр къэтэты, анахъэу адыгабзэкIэ тхэныр ыкIи еджэныр зыфиIорэм тыкыщыцуцшт, лъыплъэныгъэу тшIыгъэхэм ащыщхэр кызылутхышт.

Апэрэ илъэс еджэгъур	Сыхь.	ЯтIонэрэ илъэс еджэгъур	Сыхь.
1. АдыгабзэкIэ тхэн ыкIи еджэн	6	АдыгабзэкIэ тхэн ыкIи еджэн	4
2. АдыгабзэкIэ едэIун ыкIи гущыIэн	6	АдыгабзэкIэ едэIун ыкIи гущыIэн	4
3. Адыгабзэм ибзэхабз	4	Адыгабзэм ибзэхабз	3

Апэрэ илъэс еджэгъум тхэмафэм ыкIоцI зэкIэмкIи сыхь. 16 яI; ятIонэрэ илъэс еджэгъум – сыхь. 11. Тилъыплъэныгъэхэм кызырагъэлыагъорэмкIэ, адыгабзэм изэгъэшIэн тефэрэ сыхьат пчъагъэр мэкIэ дэд. Ары пакIошъ, нахь макIэ мэхъу. Тидесэхэм щызырагъашIэрэм нахьыбэ зымылэгъухэрэр ахэт. Ежъ-ежърэу зыдэлэжъэнхэу амал яIэп. УзэдэIунэу, узэплъынэу, узэдженэу дунэе хьытыгъум рагъуатэрэр макIэ, ащи уигъэразэрэп, тэрэзри кыхэпхышъун фай. Арышъ, апэрэ ыкIи ятIонэрэ илъэсхэм сыхьат пчъагъэу адыгабзэмкIэ яIэр тикъутамэкIэ нахьыбэн фай.

3. АдыгабзэкIэ тхэн ыкIи еджэн.

Адыгабзэмрэ культурэмрэ якъутамэ щеджэрэ еджакIомэ адыгабзэр зэрагъашIэнэу зырагъажьэкIэ, апэу зэутэкIхэрэр хьарыфхэм ятхыкI, якъэIуакI. Тыркубзэмрэ адыгабзэмрэ яфонетикэ системэ пчъагъэхэмкIи, мэкъэ къэIонымкIи лъэшэу зетекIы. Тыркубзэр хьарыф

29-рэ мэхьумэ, адыгабзэр хьарыф 66-рэ мэхьу; тыркубзэм зещэу – 8, зэращэу – 21; адыгабзэм зещэу – 10, зэращэу – 54; тамыгэу – 2 хэтых. Тыркубзэр латин, адыгабзэр кирилл тхыпкькIэ кьэтыгэх.

Адыгабзэмрэ тыркубзэмрэ зэфэдэ макьэу ахэтыр бэп. IорышIэрэ бзэмрэ зэбгьашIэрэмрэ зэфэдэ макьэу ахэтыр нахь макIэ кьэс, хьарыфхэм язэгьэшIэнрэ макьэмрэ хьарыфымэ язэфэхьысынрэ охьтабэ ехьы. Адыгабзэр макьэзэращэхэмкIэ бай, ахэр чIыпIэ зэфэшхьафхэм шыгьэпсыгэх, зэращэу тыркубзэм хэтыр нахь макI, адыгабзэм егьэпшагьэмэ, ахэр гьэпсыгэ зыщыхьурэ чIыпIэри нахьыбэм зэтефэрэп. Ащ кьыхэкIэу, адыгабзэм хэт макьэхэр гьэпсыгэ зыщыхьурэм тынаIэ тет.

Хьарыфылъэр еджакIомэ зэрагьашIэ зыхьукIэ, зы купым кIэлэегьаджэм кьыIорэ макьэр зэрзэхихрэм фэдэу кьыкIиIотыкIыжьзэ хьарыфыр зэрегьашIэ, адрэ купым хьарыфым кьытрэ макьэр гьэпсыгэ зыщыхьурэм елытыгэу еубыты, нэмыкIхэм тыкьэзыуцухьэрэ дунаим шызэхахрэ макьэхэм арагьапшэ. Арышь, еджакIо пэпч хэушхьафыкIыгэу удэлажэ.

Хьарыфхэм язэгьэшIэн изэкIэлъыкIуакIэ зэфэшхьафын ылъэкIышт: «1) хьарыфылъэ зэкIэлъыкIуакIэ иIэу зэкIэ хьарыфхэр ятыныр; 2) хьарыфхэр куп-купэу гошыгэу, инджылызыбзэм нахьыбэу е нахь макIэу тэфэхэмрэ кьэгьэлъэгьоныр; 3) макьэу зэрагьашIэрэм изэкIэлъыкIуакIэ тэфэу хьарыфхэр кьэтыныр» [Вагнер, 2001: 60].

Адыгабзэм ихьарыфылъэ нэмыкI лъэпкьхэм арагьашIэ зыхьукIэ, хьарыфхэр зэу ямытэу, ахэр куп-купэу гошыгэу ябгьэшIэныр нахь тэрзэу шIэныгьэлэжьхэу Н. Пэнэшьум, М. Унэрэкьом, С. Шьхьэлахьом ыкIи нэмыкIхэм яIофшIагьэхэм кьащатхы. Шьыпкьэ, гошыкIэу кьатрэр зыщызэтефэхэри, зыщзэтемыфэхэри кьыхэкIы. Ащ кьыкIрэп гошыкIэхэм шыкIагэ ямыIэу, ар непэ аушэтрэ гьогум тет. Адыгабзэр нэмыкI лъэпкьмэ язгьашIэрэмэ Iэрыфэгьу афэхьурэр кьыхахын альэкIышт, зэблэхьуныгьэхэри фашIышьушт, хэти игошыкIэкIэ адэгощэшьушт. Джауштэу адыгабзэм ихьарыфхэм язэгьэшIэнкIэ псыхьэгэ екIоллакIэр кьэнэфэшт.

Тэ адыгэ хьарыфылъэр тыркубзэр зыIулъхэм ядгьашIэ зыхьукIэ, хьарыфылъэ зэкIэлъыкIуакIэри, хьарыфхэр тамыгэу зэрэгьэпсыгэри, куп-куп гошыкIэри тэгьэфедэ. Хьарыфхэр гошыгэу еджакIомэ яптмэ, бзэм имэкьэзэхэтыкIэрэ ихьарыфылъэ игьэфедэнрэ нахь псынкIэ кьафэхьоу тегуцэфагь.

Хьарыфылъэр зыщзэрагьашIэрэ уахьтэм, хьарыфхэм яIэрытх тхыкIи зэу тэублэ. Гу зэрылыттагэу, Тыркуем иегьэджен системэ мы аужрэ илъэхэм Iэрытх хьарыф тхыкIэр зэршигьэзыерэм кьыхэкIэу, ар кьин кьащэхьу. Латин хьарыфхэр нахьыбэм сатырым тет, ышхьагькIэ кIоу атхы; кирилл тхыпкьым хьарыф цыкIухэм ащышхэр атх зыхьукIэ сатырым кьехы. Ащ пае кIэлэегьаджэм хьарыф инымрэ цыкIумрэ зэготэу иIэрытх тхыкIэ кьегьэлъагьо ыкIи зэрыптхышт шьыкIэм ынаIэ тет.

Еджэнымрэ тхэнымрэ зэкIэрыпчын плъэкIыштэп. Арышь, ублэпIэ еджэгьум щегьэжьагьэу мыщ фэдэ IофшIэнхэр тэшIы: 1) макьэр Iоу хьарыфхэм, пычыгьохэм, гущыIэхэм, гущыIэзэгьусэхэм, гущыIэхыгьэхэм еджакIохэр кьеджэх ыкIи еплъыхэзэ тыратхыкIы; 2) макьэр тэрзэу кьаIоу егьэсэгьэным фэIорышIэрэ макьэпчэ IофшIэнхэр етэгьэкIокIы; 3) латин хьарыфкIэ тхыгэ гущыIэхэр кирилл хьарыфхэмкIэ атхы, макьэр

Юу атхыгъэм къеджэжых, хьарыфымрэ къалорэ макъэмрэ зедештэмэ ауплъэкӀужы; 4) хьарыф инэу къэтыгъэхэр Іэрытх хьарыф цыкӀукӀэ атхы е хьарыф цыкӀухэр инкӀэ; 5) чыплӀэ нӀкӀхэм ащыкӀэрэ хьарыфхэр, гушыӀэхэр кӀэлэегъаджэр къеджэзэ хатхэжых; 6) сатыритӀу, плӀы хьурэ усэ кызыеркӀом амакъэ Юу зыщэ-зыплӀэ еджэх, етӀанэ агу кызыерӀыжъэу атхыжы; 7) Іэрытх лъэпкъ зэфэшъхьафхэр (зэхэх, нэрыльэгъу, нэрыльэгъу-зэхэх, ыгу кызыерӀыжъэу ыкӀи нэмыкӀ лъэпкъхэр) атхы. 8) упчӀэмэ яджэуапхэр е джэуапхэм яупчӀэхэр атхы. Мыщ фэдэ ыкӀи нэмыкӀ ІофшӀэнхэм нахьыбэрэ хэукъоныгъэ зыхашыхьэрэ хьарыфхэр къегъэнафэ, ыкӀи ахэмэ ядэгъэзыжын фӀлорышӀэрэ ІофшӀэнхэр етӀэгъэкӀокӀых.

Еджэн ІофшӀэнэу зэхатщэхэрэм пшъэрыль зэфэшъхьафхэр яӀэх: макъэхэр тэрэзу къалозэ къеджэнхэр; агукӀэ текстым еджэныр; текстым имэхьанэ къагурымыӀоу еджэныр; зеджэгъэ текстым имэхьанэ шъхьаӀэ агурыӀоныр; текстыр зӀпкъырахыныр; текстым кыпкъырыкӀхэзэ, упчӀэхэм джэуапхэр къаратыжыныр е упчӀэхэр агъэуцуныр ыкӀи ащ нэмыкӀхэри.

ЕджакӀомэ мыщ фэдэ макъэхэр къалонкӀэ кӀин къашэхъу: [ш], [шъ], [шӀ], [ц], [лӀ], [лъ], [чъ], [чӀ], [хъ], [цу], [дзу], [ж], [жъ]; тхэхэ зыхьукӀэ макъэр зэхафрӀэп ыкӀи зэхагъэкӀуакӀэ: [дж] ыкӀи [кӀ]; [ч], [кӀ], [чъ] ыкӀи [чӀ]; [лӀ] ыкӀи [лъ]; [хъ] ыкӀи [хъ]; [ш], [ш], [шъ] ыкӀи [шӀ]; [ц], [цӀ] ыкӀи [цу]; [шӀу] ыкӀи [шъу]. Мы макъэхэр зыхэт пычыгъохэр, гушыӀэхэр тэтх зэпыты, ахэр зыхэт текст гъэпсынкӀагъэхэм тяджэ.

Нафэ кызыерӀфэхъугъэу, тыркубзэм хэт макъэхэмрэ адыгабзэм хэт макъэхэмрэ гъэпсыгъэ зыщыхьурэ чыплӀэхэр инэу зетекӀы. Бзэгупэ-цэ лъэпсэ макъэхэу [ж], [ш] еджакӀомэ шъабэу къало; [кӀ], [шӀ], [шъ] тэрэзу къаогъӀошъу, ау тхэным кыщагъэльэгъожышъурӀэп. Шъыпкъэ, [кӀ] зыфӀлорэм къӀокӀитӀу иӀ, гушыӀэм пае: *кӀалэ* ыкӀи *шкӀэ* зытӀокӀэ зэфэдэу къатӀорӀэп, къеджэхэ зыхьукӀэ ащӀэгъупшэ; бэхэм бзэгупэ-бзэгубгъу макъэхэу [лӀ], [лъ]; [чӀ], [чъ] къафӀкъын, кызыфэмыӀохэри ахэт.

Мэкъэзещэхэу тынаӀэ зытетхэр: [е], [о] [э]. Бэрэ мэкъэзещэу [е]-м ычӀыплӀэ [э] атхы е [э]-м ычӀыплӀэ [е], мы макъэхэр зыхэт гушыӀэхэм къяджэхэ зыхьукӀэ, тэрэзу макъэр къамыӀоуи кыыхӀкӀы. ГушыӀэм пае, *етхы*, *зае* зытӀокӀэ, макъэу [е]-р тэрэзу къало ыкӀи атхы, *тетхэ*, *лъэтегъэуцу* зыфӀлорӀэ гушыӀэмэ макъэу [е]-м ычӀыплӀэ макъэу [э] къало ыкӀи атхы. Мэкъэзещэу [о]-кӀэ кыригъэжьэрэ гушыӀэхэм [в] ыпӀкӀэ атхэу кыыхӀкӀы: опсэу, ос [вопсэу, вос]. Мы зигугъу къэтшыгъэ макъэмэ язэгъэшӀэн нахь охътабэ тетӀэгъэкӀуадэ, ахэмэ яхьылӀэгъэ ІофшӀэн зэфэшъхьафхэр зэхэтэщэ. Мыхэр зӀкӀэ нахь зытегъэпсыхьагъэр апэрэ ильӀэс еджэгъур ары.

Тхэн-еджэн ІофшӀэнэу ашӀхэрэр нахь кӀин хьухэзэ, егъэджэныр лъэтӀэгъэкӀуатэ. Апэрэ ильӀэс еджэгъум хьарыфхэм, гушыӀэхэм, гушыӀэзэгъусэмэ чыплӀэ нахь аубытыщтыгъэмэ, джы гушыӀэхуыгъэ убгъугъэхэр, текст кӀӀкӀхэр нахь къебӀкӀы. ГушыӀэм пае, зыщыпсэурэ къалэр, унэр зыфӀдэр къатхыхьэ, сурӀэтым ралъагъорӀэр жэрыӀокӀэ къало, лъэпкъ шхыным ишыкӀэ е абзӀкӀэ тхыгъэ текстыр зӀрадзӀкӀэ атхыжы. Мыщ фэдэ ІофшӀэнхэр агъэцӀкӀэ зыхьукӀэ, еджакӀохэр кыныгъо зэфэшъхьафмэ яутӀэкӀых. ЕджакӀохэм хэукъоныгъэу ашӀхэрэр къэдгъэльэгъоным фӀшӀ зы щысэ цыкӀу къэтхыщт.

Тыркубзэ	ЕджакIомэ адыгабзэклэ зэратхырэр	Зэрыщытын фаер
Benim odam	<u>Сэсий</u> сиун	Сиун
Burası benim odam.	Мыр <u>сэсий</u> сиун.	Мыр сэ сиун.
Odamda ahşap yatak, dolap, beyaz masa, dört sandalye, halı, bir ayna var.	Сиунэ пхъэ пэклор, мэклIай, <u>фыжъ</u> <u>Iанэ</u> , <u>плIы пхъэнтIэклIу</u> , алрэгъу, зы гъунджэ <u>щылI</u> .	Сиунэ пхъэ пэклор, мэклIай, <i>Iанэ фыжъ, пхъэнтIэклIуиплI</i> <u>итых</u> , алрэгъу <u>илъ</u> , зы гъунджэ <u>пыль</u> .
Yatakta iki yastık var.	Пэклорым <u>тIу шъхъантэ щылI</u> .	Пэклорым <i>шъхъантитIу</i> <u>илъ</u> .
Yerde sarı halı var.	Джэхашъом <u>гъожъ алрэгъу щылI</u> .	Джэхашъом <i>алрэгъу гъожъ</i> <u>тель</u> .
Masada lamba var.	Iанэм остыгъэ <u>щылI</u> .	Iанэм остыгъэ <i>тет</i> .
Duvarı aynalar var.	Дэпкъым гъунджэхэр <u>щылI</u> .	Дэпкъым гъунджэхэр <i>пыль</i> .

ЕджакIомэ хэукъоныгъэу ашыгъэхэм нахъ такъышыуцушт, бзэхабзэу хэукъоныгъэ зыхашIыхъэхэрэр къэдгъэльэгъошт. КъызэрынэфагъэмкIэ, еджакIомэ адыгабзэм ибзэхабзэ къыдамылътэу, занкIэу зэрадзэкIэ гущылIухыгъэхэр атхы (benim odam). Тыркубзэм зие къэзгъэльэгъорэ цIэпапкIэри (benim) шъхъэр къэзгъэльэгъорэ лъэпсэужри (oda-m) здегъэфедэ, адыгабзэм зиер къэзгъэльэгъорэ лъэпсапэр екъу (си-ун), шъхъэ цIэпапкIэр игъусэн елъэкIы (сэ сиун).

Тыркубзэми, адыгабзэми ехылыгъэу плышъуацIэр гущылIэм ыпэ ит: тыр. **ahşap** yatak; адыг. **пхъэ** пэклор. Мыр тэрэзэу атхы. Ау нэшэнэ плышъуацIэр зыдэщыт чIыпIэр зтефэрэп: тыр. **beyaz** masa; адыг. Iэнэ **фыжъ**. Мыщ дэжъым хэукъоныгъэ ашы, тыркубзэм фэдэу атхы.

Тыркубзэм пчъагъэр сыдигъуи гущылIэм ыпэ ит, зэпыхыгъэу атхы: **dört** sandalye, **bir** ayna. Адыгабзэм 2-м щегъэжъагъэу 10-м нэс, 100-ри ахэтэу гущылIэу зигъусэм ыужкIэ щытэу ыкIи пытэу атхы: пхъэнтIэклIуиплI. Адрэ пчъагъэхэр гущылIэм ыужкIэ щытэу, зэпымытэу атхы. **Зы**-р гущылIэм ыпэ итэу, зэпымытэу атхы: **зы** гъунджэ. Бзэхабзэр агу къэбгъэкIыжъ зэпытын фай, сыда пIомэ тыркубзэм инэшанэ фэдэу атхы.

«Тыркубзэм «var» зыфилорэ гущылIэм «щылIэн», «щытын», «щылын», «пылын» ыкIи нэмыкI мэхъанэхэр иIэн елъэкIы» [Гениш, 2008: 164], гущылIэм пае: *Odamda yatak, dolap, beyaz masa, dört sandalye, halı, bir ayna var*. Тыркубзэм «var» зыфилорэ гущылIэр бэрэ шагъэфедэ, пшъэрыль зэфэшъхъафхэри щегъэцакIэ. Ащ пае, адыгабзэкIэ тхэхэ зыхъукIэ, *и-тми, те-тми, и-лъми, пы-лъми* – пкъыгъор зыдэщылIэр къэзгъэльэгъорэ глагол лъэпсапэр

еджакломэ апэрэ уахьтэм тэрээзу агъэфедэшьурэп. Тыркубзэ зылуль еджаклохэм мы упчлэр анахь кьин къашыхьурэмэ зэу ащыщ. Адыгабзэм чыплэр къээгъэлъэгъорэ лъэпсапэхэр глаголым къыпэхьэ. Ащ пае, нахьыбэу агъэфедэрэ лъэпсапэхэр ыкли зыдагъэфедэрэ гушылэхэр сурэткли ятэгъэлъэгъу, ахэр зыхэт юфшлэнхэр бэрэ тэшлы, текстмэ тяджэ.

Еджэн-тхэн юфшлэнхэр зыщытшырэ уахьтэм, адыгабзэм ибзэхабзэ щыгъэзыягъэ мыхьоу, ащ иупчлэхэр къыдэтлгытэхээ тэтхэ ыкли теджэ.

Зэфэхьысыжь

Бзэ пэпчъ ежъ иунэе бзэхабзэхэр ялэх. Адыгабзэри, тыркубзэри бзэ унэгъо зэфэшхьафмэ ащыщых. Еджаклохэм ятлонэрэ бзэу адыгабзэр зэрагъашлэ зыхьуклэ, нэмыкл бзэхэбзэ гъэпсыклэ зилэ бзэм апэу еутэклых, ыкли ащ кьиныгъо гъэнэфагъэхэр къыздехьы. Адыгабзэр тыркубзэ зылуль еджакломэ зэрагъэшлэнэу заублагъэр бэдэдэ шлагъэп, ащ пае ушэтыгъэ, хэушхьафыкыгъэ еклолэклэ тэрэзыр мыры плонэу къэнэфэгъагоп.

Адыгабзэклэ еджэн ыкли тхэн зыфилорэр едгъэклокл зыхьуклэ, егъэджэным щыдгъэфедэрэ амалхэр, тыззутэклрэ упчлэхэр, еджакломэ хэукьоныгъэу ашлхэрэр, ахэр зэшлохыгъэ зэрэхьухэрэм такьыпкъырыклэ, зэфэхьыс гупшысэхэр тэшлы.

Адыгабзэр тыркубзэм егъэпшагъэмэ хьарыфхэмклэ, макъэхэмклэ нахь бай. Арышъ, хьарыфхэм язэгъэшлэн охьтабэ еубыты. Адыгэ хьарыфылъэр еджакломэ зэрагъашлэ зыхьуклэ, хьарыфылъэ зэклэлыкыуаклэри, хьарыфхэр тамыгъэу зэрэгъэпсыгъэри, куп-куп гошкыклэри егъэджэным щыгъэфедэгъ; зы купым клэлэегъаджэм кьылорэр зэрзэхихрэм фэдэу кьыклилотыкыжъзэ хьарыфыр зэрегъашлэ, адрэ купым хьарыфым кьытрэ макъэр гъэпсыгъэ зыщыхьурэм елытыгъэу еубыты, нэмыклхэм тыкъэзыуцухьэрэ дунаим щызэхахрэ макъэхэм арагъапшэ.

Еджэнымрэ тхэнымрэ зэгоубытагъэу зэгъусэу егъэджэныр еклокы, адыгабзэм ибзэхабзэ иупчлэхэри щыгъэзыягъэ хьухэрэп. Еджакломэ нахь кьин къашыхьурэ упчлэхэм ащыщых зие цлэпапклэхэм ягъэфедэн, глагол лъэпсапэхэр, пчъэгъацлэхэм ятхыкл. Клэклэу къэплон хьумэ, тыркубзэм имынэшанэу зылулэхэрэр ары нахьыбэмклэ кьин къашыхьухэрэр. Мыщ дэжымы еджаклохэм бзэ юрышлэу алэклэлыр къызфэбгъэфедээ, адыгэбзэ бзэ лъэпсэ шлэныгъэхэр яптышьушт. Бзэм изэгъэшлэнклэ зишуагъэ къаклорэр зэклэ лэрылхьэ пшлын фай.

Литературэр

Вагнер, В. (2001). *Методика преподавания русского языка англоговорящим и франкоговорящим на основе межъязыкового сопоставительного анализа*. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС.

Гениш, Э. (2008). *Грамматика турецкого языка*. Москва: Издательство ЛКИ.

Къуекъо, А. С. (2006). Хэхэс адыгэмэ яжабз. *Псалъ*, 5(8), 36-39.

Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, преподавание, оценка (2003). Перевод с англ. Под общ. Ред. К.М. Ирисхановой. Московский

государственный лингвистический университет (русская версия).
<https://studfile.net/preview/7863135/>

- Панеш, Н.А. (2000). Взаимосвязанное обучение русскому и адыгейскому языкам средних специальных и высших учебных заведениях Республики Адыгея. Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. фил. наук. Адыгейский государственный университет, Майкоп.
- Унэрэкьо, М. Ю. (2016). Адыгабзэр: Тыркуем, Дюзджэ Университетым. *Псалъ*, 13(16), 51-83.
- Феер, Р. (2017). Адыгабзэм изэгъэшIэнкIэ амалыкIэхэр (Грег Томсон кыыхыхыгъэ екIолIакIэм тетэу). *Псалъ* 14 (17), 85-89.
- Шхьэлэхьо, С. Г. (2024). Адыгабзэм изэгъэшIэн фIорышIэрэ тхэн IофшIэнхэр (Дюздже университетым ищысэкIэ). *Сохранение и развитие родного языка в условиях глобализации: современные методы и технологии. Материалы VI Международной научно-методологической конференции, посвященной Международному десятилетию языков коренных народов (2022-2032)*, 148-153.